

แก่น: มโนทัศน์และ
ความเข้าใจในสังคมอีสาน*
(The Concept and Understanding
of Thaen in Isan Society Past
and Present)

วุฒิชัย สว่างแสง**
(Wuttichai Sawangsang)

พุทธิรักษ์ ปราบนอก***
(Puttharak Prabnok)

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “มโนทัศน์เรื่องแก่นในวัฒนธรรมอีสาน” ตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญาและศาสนาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น (The article is part of the Thesis entitled “The Concept of the Thaen in Isan Culture” A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy Program in Eastern Philosophy and Religion, Graduate School, Khon Kaen University).

** นักศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญาและศาสนาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น (Doctoral Candidate in the Doctor of Philosophy Program in Eastern Philosophy and Religion, Graduate School, Khon Kaen University).

*** รองศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาปรัชญาและศาสนาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (Assoc. Prof. Dr., Department of Eastern Philosophy and Religion, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University).

Received: December 19, 2020

Revised: June 30, 2021

Accepted: October 9, 2021

บทความวิจัย

-

วิชาการ

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอมนทัศน์เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องแกน และการรับรู้ของคนอีสานที่มีต่อแกน โดยเป็นการศึกษาเชิงเอกสารพบว่า แกน หมายถึง วิญญาณฟ้า มีฐานะเป็นพระเจ้าสูงสุด ผู้สร้างโลก และมนุษย์ ในปัจจุบัน คนอีสานยังคงให้ความเคารพต่อความเชื่อเรื่องแกน ในฐานะผีบรรพบุรุษที่เรียกว่า ผีฟ้า หรือผีแกน เป็นเทพเจ้าแห่งฝน และเป็นเทวดาตามคติพุทธและพราหมณ์ แต่ความเข้าใจ และความเข้มข้นในความเชื่อเรื่องแกนแตกต่างกันไปจากอดีตมาก การนำเสนอมนทัศน์เรื่องแกนในสังคมอีสานมี 6 ด้าน ได้แก่ (1) ความเชื่อ (2) ประเพณี (3) สังคม (4) วิถีชีวิต (5) วรรณกรรม และ (6) บทกวี นอกจากนี้ มโนทัศน์เรื่องแกน ยังถูกนำเสนอในฐานะเป็นมรดกทางภูมิปัญญา และทุนทางวัฒนธรรม มากกว่าการเผยแผ่ความเชื่อ และคำสอนแบบศาสนา

คำสำคัญ: แกน, มโนทัศน์, ความเข้าใจ, สังคมอีสาน

ABSTRACT

This article presents the belief by, and understanding of, Isan region residents in the concept of Thaen. Results of documentary research were that Isan region residents see Thaen as a heavenly spirit ranked as the highest deity, creator of the world and mankind. An ancestral spirit worship in the Isan region, Thaen, also known as Phi Fha or Phi Thaen, is believed to be a god of rain as well as an angel in Buddhism and Brahminism. These findings indicated that despite a strong faith in Thaen, Isan popular understanding of, and attachment to, Thaen today differs from the past. Six aspects of Thaen are attributable to contemporary Isan residents: 1) belief; 2) tradition; 3) society; 4) lifestyles; 5) literature; and 6) poetry. These involve intellectual heritage and cultural capital more than spreading faith and religious teaching.

Keywords: Thaen, Concept, Understanding, Isan society

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “เถน” สำหรับคนอีสาน มักชวนให้นึกถึง เทพ หรือเทวดา ผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับฝน ความอุดมสมบูรณ์ของท้องไร่ ท้องนา ตามคติความเชื่อเรื่องเถนจะปันน้ำฝนให้ชาวโลก ปราชญ์ชาวอีสานได้บันทึกไว้เป็นวรรณกรรมกล่าวถึงเถน มีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม (Rittidet 2001: 92) การถ่ายทอดคติความเชื่อเรื่องเถน ปรากฏอย่างเด่นชัดในตำนาน พงศาวดาร นิทานพื้นบ้านของคนอีสานที่เล่าสืบต่อ ๆ กันมา (Dhammawatra 2012: 44) มีเนื้อหาอธิบายที่มาของความเชื่อ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และเพื่อความเพลิดเพลิน สนุกสนาน หรือเป็นนิทานสอนใจ เมื่อมาถึงยุคปัจจุบันเรื่องเล่าเหล่านี้ก็ไม่น่าเป็นที่ยอมรับเรื่องราวเกี่ยวกับเถนจึงค่อยห่างไกลจากการรับรู้ของสังคมอีสานมากขึ้น เหลือเพียงจารีต และข้อปฏิบัติที่ทำสืบต่อกันทางวัฒนธรรมเท่านั้น คนที่รู้และเข้าใจเกี่ยวกับคำว่าเถนอย่างถูกต้องมีจำนวนน้อยลง

สังคมอีสานในปัจจุบันนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก รูปแบบความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ก็ได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนทางพุทธศาสนา การอธิบายความเชื่อ หรือวัฒนธรรมประเพณี ก็จะใช้คำอธิบายตามคติของพุทธศาสนา หรือศานา นิยมที่สังคมรู้จัก เถนซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนอีสานจึงถูกปรับบทบาท และถูกอธิบายตามความเชื่อกระแสหลัก การรับรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเถนของคนอีสานจึงเปลี่ยนไปจากเดิมตามกระแสนิยมทางวัฒนธรรม และความเชื่อของยุคสมัย อย่างไรก็ตาม แม้ความเข้าใจเกี่ยวกับเถนของสังคมอีสานในปัจจุบัน ไม่ได้ถูกรับรู้ หรือเข้าใจเหมือนอย่างในอดีต แต่วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ รวมถึงบทกวีที่พรรณนาถึงความเป็นอีสานที่น่าเสนอออกมา ล้วนสะท้อนจิตสำนึกของคนอีสานที่มีต่อเถนทั้งสิ้น หากพิจารณาให้เห็นถึงแก่นของวัฒนธรรมอีสานพบว่า เถนเป็นความเชื่อที่ค้ำยันโครงสร้างของวัฒนธรรมอีสาน ก่อนที่จะได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมพุทธและพราหมณ์อย่างเช่นในปัจจุบัน ดังนั้น จิตสำนึกและความเข้าใจของคนอีสานยังคงให้ความสำคัญกับเถน เป็นแต่เพียงการนำเสนอเถนในสังคมอีสานปัจจุบัน ไม่ได้เข้มข้นเหมือนอย่างในอดีตเท่านั้น

จากประเด็นที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในบทความนี้ จึงมุ่งจะนำเสนอมนต์คาถา และความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเถนของคนอีสาน รวมถึงภาคแสดงของ

วัฒนธรรมแกนในสังคมอีสานในปัจจุบันว่ามีลักษณะเป็นเช่นไร โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น เอกสารทางประวัติศาสตร์ วรรณกรรมอีสาน การตีความสัญลักษณ์ทางวัตถุและวัฒนธรรม เจาะจงเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์เรื่องแกนเท่านั้น นำมาเรียบเรียงและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ ความเชื่อ ความเข้าใจของคนอีสาน ด้วยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ในหัวข้อสำคัญ คือ ที่มาของความเชื่อเรื่องแกน มโนทัศน์ความเชื่อเรื่องแกน แกนในความเข้าใจของสังคมอีสาน และการนำเสนอความเชื่อเรื่องแกนในสังคมอีสานปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค่านิยมทางวัฒนธรรมที่มีการปรับตัวไปตามยุคสมัย แต่ยังคงเค้าโครงความเชื่อดั้งเดิมไว้ แสดงให้เห็นถึงแก่นของความเชื่อที่ปรับบทบาทเป็นวัตถุทางวัฒนธรรม ทำให้สามารถสืบต่อหรือประกอบสร้างใหม่ตามพลวัตของวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง ความเชื่อจึงเป็นสิ่งไม่ตาย แต่สามารถปรับตัวไปตามค่านิยมของสังคม การศึกษานี้จึงมีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจต่อแก่นฐาน และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอีสาน ผ่านความเชื่อเรื่องแกนของคนอีสาน แม้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยมของสังคม แต่ยังคงสะท้อนความเป็นแก่นฐานของความเชื่อที่มีมนต์เสน่ห์และเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ที่มาของความเชื่อเรื่องแกน

แกนเป็นความเชื่อดั้งเดิมปรากฏมีอยู่แต่เดิมในวัฒนธรรมอีสาน ก่อนที่จะมีการรับเอาพุทธศาสนา มักมีเนื้อหาเป็นตำนานทางวัฒนธรรม ไม่ปรากฏคำภีร์ หรือตำราเฉพาะ เช่น คัมภีร์ทางศาสนาทั่วไป แต่มีปะปนอยู่ในรูปแบบวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอีสาน การสืบค้นที่มาของความเชื่อเรื่องแกนสามารถแบ่งกลุ่มออกเป็น 5 ประการ ดังต่อไปนี้

1. วรรณกรรมมุขปาฐะ

การบอกเล่าเรื่องราวที่สืบทอดกันมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการบรรยายข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ หรือเรื่องราวของคนในสังคมโดยคนในสังคม มีความเป็นธรรมชาติของภูมิปัญญามนุษย์ที่พยายามสะท้อนเรื่องราว แนวคิด คติชาวบ้าน และวิถีชีวิตของคนในสังคม โดยการจดจำสืบทอดกันมาจากปากต่อปากผ่านคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ผ่านยุคหนึ่งสู่อีกยุคหนึ่ง จนถือว่าเป็นมรดกทางสังคม และไม่สามารถสืบทอดต้นตอผู้เริ่มต้นได้ (Punnothok 2003: 29) เช่น นิยายปรัมปรา

ตำนาน สุภาชิต ปริศนา เป็นต้น ความเชื่อเรื่องแกนก็เป็นความเชื่อเรื่องหนึ่งที่มีการจดจำและเล่าสืบต่อกันมาเป็นตำนาน นิทานปรัมปราในกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว ก่อนที่จะมีจดบันทึกเป็นอักษร ดังที่ปรากฏในคำขึ้นต้นในปริศนาที่ 2 ของพงศาวดารล้านช้างความว่า “ดูราสบุรีสทั้งหลาย ดังเราจักรู้มามีในกาลเมื่อก่อน เฒ่าเก่าเล่ามาเป็นคำปราปราสืบ ๆ มา” (Kurusapa Business Organization 1963: 137) แสดงให้เห็นว่า แกนเป็นความเชื่อที่มีการนับถืออยู่แต่เดิม และเป็นที่นิยมเล่ากันในอดีต

ในปัจจุบัน การบอกเล่าถึงความเชื่อเรื่องแกนยังมีปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมอีสาน โดยมักถูกเล่าเป็นนิทานเพื่อความสนุกสนาน เป็นคติเตือนใจ และเป็นคำสอนทางจารีต เช่น นิทานการสร้างโลก นิทานเกี่ยวกับข้าว นิทานเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนอีสานในอดีต ที่สอดแทรกความเชื่อเข้ากับการดำเนินชีวิต แล้วนำเสนอในรูปแบบที่เข้าใจง่าย พร้อมทั้งปลูกฝังความเชื่อ และคำสอนให้กับคนในสังคมไปในตัว นอกจากนี้ วรรณกรรมมุขปาฐะที่เกี่ยวกับแกน ยังช่วยอธิบายพฤติกรรมทางสังคม และที่มาของวัฒนธรรมอีสานได้เป็นอย่างดี

2. วรรณกรรมที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

แต่เดิมความเชื่อเรื่องแกนมีการส่งต่อทางวัฒนธรรมความเชื่อแบบมุขปาฐะ บทบาทของแกนมีความสอดคล้องอยู่กับวิถีชีวิตของคนในสังคม ความเชื่อถูกถ่ายทอดสู่การปฏิบัติ และกระทำต่อ ๆ กันมา เมื่อสังคมมีการพัฒนาขึ้นเป็นระบบ ปัจจัยทางด้านสังคมและการปกครองทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนการสืบทอดของความเชื่อ และใช้ประโยชน์จากความเชื่อมากขึ้น ความเชื่อที่จดจำต่อกันมาจึงเริ่มมีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะวรรณกรรมเก่าแก่ทางศาสนา วรรณกรรมนิทาน และวรรณกรรมทางประวัติศาสตร์ที่มีการจัดบันทึก หรือสร้างขึ้นในอดีต

ความเชื่อเรื่องแกนถูกบันทึกครั้งแรกเมื่อใด ไม่อาจทราบแน่ชัดได้ แต่สันนิษฐานว่าน่าจะมีการเริ่มบันทึกเพื่อใช้ในทางพิธีกรรม หรือใช้ในทางศาสนา เช่น ความโตเมืองของชาวไทดำ ซึ่งเป็นเอกสารที่บันทึกเรื่องราวของชนชาติไทดำตลอดจนการบันทึกลำดับเครือญาติวงศ์ตระกูล บันทึกนี้จะนำออกมาอ่าน หรือสวดในงานศพเพื่อบอกให้ขวัญของผู้ตายเดินทางกลับเมืองแกน และสื่อให้เห็นถึงความเชื่อ เช่น แกนเป็นผู้ให้กำเนิดมนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ ผีและคนเมื่อตายแล้วจะต้องไม่ทำ

อะไรร่วมกัน เมื่อคนตายแล้วจะต้องทำพิธีบอกให้รับรู้ เชื่อเรื่องลางสังหรณ์ เชื่อว่าการที่คนเจ็บป่วยนั้นเกิดจากขวัญออกจากร่างกายไปทีอื่นแล้วไม่กลับเข้าสู่ร่างกายเป็นต้น (Worahan 2018: 513) อย่างไรก็ตาม ความโตเมืองก็เป็นเพียงบันทึกเฉพาะกลุ่มชนชาติไทดำ ไม่ได้มีการใช้แพร่หลายในกลุ่มไทอื่น ๆ

หลังจากที่พุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามา ได้มีการแต่งวรรณกรรมทางศาสนา มากมาย รวมถึงการนำเอานิทานพื้นบ้านมาดัดแปลงเข้ากับเนื้อหาคำสอนทางพุทธศาสนา เป็นลักษณะชาดกนอกนิบาต ซึ่งเป็นลักษณะโดยทั่วไปของวรรณกรรมอีสาน ที่พยายามกล่าวอ้างให้เป็นชาดก แต่ความจริงแล้วไม่ปรากฏอยู่ในนิบาตชาดก (Punnothok 2003: 111) ความเชื่อเรื่องแก่นที่ถูกนำมาบันทึกเป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรม เช่น วรรณกรรมเรื่องขุนบรม วรรณกรรมพญาคันคาก วรรณกรรมท้าวฮุ่ง ขุนเจือง วรรณกรรมขุนนางอ้าว เป็นต้น เนื้อหาในวรรณกรรมมักสะท้อนบทบาทของแก่นตามความเชื่อดั้งเดิม รวมถึงความขัดแย้งของความเชื่อที่ปรากฏในวรรณกรรม เช่น ตัวละครจะนับถือผีฟ้าผีดินแต่ลำดับต่อมาจะรบกับผีฟ้าผีดิน เป็นสงครามยืดเยื้อพระอินทร์ต้องลงมาหย่าศึกตัวละครจึงไปบูชาพระธาตุจุฬามณี แสดงถึงการเปลี่ยนคติความเชื่อจากผีไปสู่พุทธศาสนา ความขัดแย้งเหล่านี้ทำให้เกิดการสร้างวรรณกรรมมนุษย์ทำสงครามกับแก่นและมนุษย์เป็นผู้ชนะ (Dhammawatra n.d.: 91) ทั้งยังมีความพยายามอธิบายแก่นให้เข้ากับเทพในพุทธศาสนา เช่น พระยาแก่นซิ่น คือ พระอินทร์ หรือ แก่นแต่ง คือ พระวิษณุกรรม เป็นต้น (Michanthi 1997: 13) สะท้อนค่านิยมของคนในสังคมที่มีต่อความเชื่อเรื่องแก่น จากแก่นในความเชื่อดั้งเดิม สู่วรรณกรรม และกลายเป็นเทวดาในพุทธศาสนาในที่สุด

นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องแก่นยังถูกใช้ประโยชน์ในการปกครอง เป็นส่วนหนึ่งของบันทึกทางประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว โดยในสมัยพระเจ้าวิสุทธราชมีการปรับโครงสร้างของสังคมลาว ซึ่งมีการเชื่อมโยงโลกทัศน์ทางพุทธศาสนา และแนวคิดที่เป็นแก่นแกนของวัฒนธรรมลาวเชื่อมร้อยเข้าด้วยกัน ได้มีการออกคำสั่งให้มีการนำเอาเรื่องราวพื้นบ้านโบราณ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการบอกเล่าปากต่อปากมาเขียนเป็นบันทึกที่เรียกว่า นิทานขุนบรม (Stuart - Fox 2010: 13) ผู้แต่ง คือ พระมหาเทพหลวง กับพระมหามงคลสิทธิ โดยความเห็นชอบของพระเจ้าแผ่นดิน เนื้อหาดอนท้ายจบลงในช่วงสมัยของพระเจ้าวิสุทธราช ประมาณ พ.ศ. 2046 - 2047

(Wirawong 1997: 18) เนื้อหาได้กล่าวถึงความชอบธรรมของกษัตริย์ที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษ คือ ขุนบรม ผู้ที่มากด้วยบุญญาบารมี มีฐานความเชื่อเดิมจากคติโอรสเถกน ให้สอดคล้องกับคำสอนพุทธศาสนาเรื่องการสังสรรค์มฤต การเวียนว่ายตายเกิดได้มาเป็นกษัตริย์ ทำให้เกิดความชอบธรรมในการเป็นผู้ปกครอง นับว่าเป็นเอกสารฉบับที่มีการบันทึกอย่างเป็นทางการ และเนื้อหาในส่วนนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของพงศาวดารล้านช้าง โดยความเชื่อเรื่องเถกนจะปรากฏอยู่ในตอนต้น เนื้อหามุ่งไปที่การกำเนิดขึ้นของมนุษย์ และมโนทัศน์เรื่องเถกนตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว พงศาวดารล้านช้างจึงเป็นเอกสารสำคัญในการเป็นแหล่งสืบค้นข้อมูลหลักในการศึกษา

3. ประวัติความเป็นมาของคนไท - ลาว

คนอีสาน หรือไทอีสาน เป็นชื่อเรียกประชากรที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์กับกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว นักประวัติศาสตร์บางกลุ่มมีความเห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว น่าจะมีถิ่นกำเนิดในประเทศจีน ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจีน และรู้จักกันในนามว่า อ้ายลาว (Ai - Lao) (Stuart - Fox 2010: 5) เมื่อ 2800 ปี ก่อนพุทธศักราช ชนชาตินี้ ได้สร้างเมืองใหญ่ 3 เมือง คือ เมืองนครลุง เมืองนครป่า และเมืองนครเจี้ยว (Phomwongsa 1958: 1) ก่อนที่จะอพยพเรื่อยลงมาจนมีการแบ่งแยกเขตแดนเป็นคนไทยกับคนลาวอย่างเช่นในปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์บางส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว มีการอธิบายในเชิงมโนภาพ มีเนื้อหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ผสมเข้ากับความเชื่อ มีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่ใช้ในการอธิบายความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเชื่อว่าชนชาติอ้ายลาวเป็นพวกที่มีความเจริญทางวัฒนธรรม อาศัยอยู่ตามลุ่มแม่น้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความรู้ด้านการเพาะปลูก และการเกษตร ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้วิถีชีวิตของชนชาติอ้ายลาวผูกพันอยู่กับธรรมชาติ มีความเคารพยำเกรงในฟ้าและธรรมชาติ ปราชญ์บางท่านมีความเห็นว่า คำว่า “ลาว” คือคำเดียวกับคำว่า “ดาว” เนื่องจากพวกลาวอยู่ที่สูง จึงถือเป็นพวก “ดาว” หรือ “เทียน แถน ไท ไท” ซึ่งหมายถึงฟ้าเหมือนกัน ดังนั้น ลาวก็ต้องแปลว่า “ฟ้า” ได้ เพราะเสียง “ด” กลายเป็น “ล” เพราะเหตุนี้พวกลาวจึงมีลัทธิถือผีฟ้ามาแต่เดิม (Wirawong 1997: 13) ชนชาติ

อ้ายลาวยังเชื่ออีกว่า บรรพบุรุษของตนเป็นชาวฟ้าที่ลงมาอาศัยบนโลกมนุษย์ จึงนิยมเรียกตนเองว่า ไท เป็นเครื่องหมายแสดงให้รู้ว่าตนเองมาจากพวกดาว พวกแกน และแสดงให้พวกเดียวกันได้รู้ว่าเป็นพวกไทด้วย (Phomwongsa 1958: 2 - 3) เพื่อแสดงความเป็นชนชาติของตน ใช้เป็นชื่อย่อกลาง ให้พวกตนและพวกอื่นรู้ว่าพวกตนมาจากแกน จึงนิยมเอาคำว่า ไท มาตั้งชื่อบ้านเมือง เช่น เมืองไทหลี่ ไทหว่อ ส่วนเงินออกเสียงไทไม่ชัดกลายเป็น ไต้ ต้า ไต้ ไถ่ ไป ตามสำเนียงจีน (Phomwongsa 1958: 4 - 5)

นอกจากนี้ ยังมีการสร้างอาณาจักรขึ้นใหม่ ชื่อว่าอาณาจักรแกน เพื่อให้ระลึกถึงว่าตนเองเป็นพวกแกน นักประวัติศาสตร์บางกลุ่มเชื่อว่าเมืองแกนนี้น่าจะอยู่บริเวณทางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม หรือที่ในปัจจุบันเรียกว่า เตียนเบียนฟู (Saenpuran 2011: 8) ในต้นศตวรรษที่ 8 หรือที่ 9 ได้มีชุมชนไทขนาดเล็กเกิดขึ้นในเขตเชียงแสนทางภาคเหนือสุดของไทย คนไทกลุ่มอื่น ๆ ก็โยกย้ายเข้าสู่บริเวณหุบเขาสูงในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม มีความเป็นไปได้ที่เมืองแกนศูนย์กลางของการอพยพเคลื่อนย้ายไปสู่จุดอื่น ๆ (Stuart - Fox 2010: 8) กลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกตนเองว่าไท - ลาว จึงมีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมร่วมกันมาตั้งแต่อดีต หากวิเคราะห์ความเชื่อและวัฒนธรรมของคนไท - ลาวในปัจจุบัน ก็จะพบรอยของวัฒนธรรมที่มีรากเหง้าเดียวกัน เช่น การนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องขวัญ ความอุดมสมบูรณ์ของฟ้าฝน เป็นต้น

ปัจจุบัน คำว่า ไท มีความหมายว่า คน คือ มนุษย์ที่สืบเชื้อสายมาจากฟ้า เป็นพวกแกน พวกไท้ เป็นพวกที่มีอำนาจ ผู้เป็นใหญ่อยู่บนสวรรค์ชั้นฟ้าและพื้นแผ่นดิน ลาวไม่นิยมใช้เป็นชื่อชนชาติ แต่นิยมแปลว่า เทวดา หรือแกน และมีความหมายเรียกคน เช่น ไทบ้าน ไทเมือง (Phomwongsa 1958: 7) พวกไทเมื่ออพยพไปยังที่ต่าง ๆ ก็รวมกลุ่มกันสร้างอาณาจักรของตนเอง และรวมพวกไทไว้ด้วยกัน ไทจึงเป็นคำเรียกกลุ่มคน เพียงให้พอรู้ว่าพวกตนเป็นชนชาติเดียวกันที่สืบมาจากฟ้าแกน คำอธิบายในเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความเชื่อเรื่องแกนที่อยู่คู่กับประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์มาอย่างยาวนาน แกนจึงมีบทบาททั้งเป็นความเชื่อดั้งเดิม ต้นกำเนิดชาติพันธุ์สู่การเป็นเทพเจ้าประจำชนชาติผู้ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองคนไท - ลาว เรื่อยมา

4. สัญญาทางวัตถุ

มนุษย์มีความสามารถในการสร้างวัตถุต่าง ๆ ขึ้นมาใช้เพื่อเป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกในการใช้ชีวิต เครื่องมือเหล่านี้ยังทำให้เราทราบสภาพของสังคมมนุษย์แต่ละยุคได้ เช่น การจำแนกยุคของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์จากเครื่องมือเครื่องใช้ การจำแนกกลุ่มอารยธรรมของมนุษย์ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ โบราณวัตถุ หรือ วัตถุต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นย่อมมีสัญญา หรือมีความหมายซ่อนอยู่ จึงต้องอาศัยการตีความ หรือถอดรหัสเพื่อให้เข้าถึงสัญญานั้น โดยเฉพาะสัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ มักเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงร่องรอยทางอารยธรรมได้เป็นอย่างดี

ในวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว มีการค้นพบ “หินดาว” คนลาวเรียกเครื่องมือหินนี้ว่า ตั่งเจือง (แท่นนั่งของขุนเจือง) หรือฆ้องบังหิน (กลองมโหระทึกหิน) ถูกค้นพบบริเวณทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของแขวงหลวงพระบางใกล้ ๆ กับเขตสายภูเลย เช่น ภูข้าวลิบ ภูสามสม ภูปากเกอ คนลาวถือว่า ดินแดนแถบนี้เป็นถิ่นกำเนิดของบรรพชนของคนลาว (ซึ่งหมายถึงบรรพชนของคนในตระกูลไทด้วย) เมื่อกว่า 3,000 ปีมาแล้ว (Chaiyakandha 2014: 198) หินดาวนี้ถูกตีความว่าเป็นหินที่คนโบราณสลักเรื่องราวตามความเชื่อเกี่ยวกับเมืองแกน ภาพสลักบนหินดาวจึงเป็นสัญลักษณ์ที่ประกอบกันขึ้น เพื่อแสดงความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลว่า โลกของแกนอยู่เบื้องบนสุด หรืออยู่บนฟ้าแทนด้วยภาพดาวใหญ่ โลกมนุษย์ซึ่งอยู่เบื้องล่างแทนด้วยภาพพื้นเลื้อยที่มีลักษณะเหมือนภูเขาสลับกัน โลกของแกนและโลกมนุษย์ยังเชื่อมต่อกันด้วยเครือข่ายกาด คนและแกนจึงไปมาหาสู่กันได้ มีการสลักภาพลายเส้นคด หรือโค้งเหมือนเถาวัลย์พืช เป็นสัญลักษณ์แทนเครือข่ายกาด มีการพัฒนารูปแบบให้วิจิตรมากขึ้นด้วยการปั้นรูปสัตว์ต่าง ๆ ไว้รอบนอก เป็นตัวแทนของโลกที่อุดมสมบูรณ์ (Thepsimuang 2011: 35)

นอกจากนี้ ยังมีการค้นพบสิ่งประดิษฐ์รูปดาวจำนวนมากกระจายไปทั่วแหลมสุวรรณภูมิ ทั้งที่เป็นหินสลักลายแต่มตามหน้าผา หรือผนังถ้ำ เครื่องปั้นดินเผาที่มีรูปดาว รูปสัตว์เลื้อยคลานที่มีความเกี่ยวพันกับวัฒนธรรมหินดาว ภาคอีสานมีการพบสัญลักษณ์รูปดาวในบรรดาไหดินเผาซึ่งพบในหลุมฝังศพคนโบราณที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ก็มีไหดินเผาจำนวนหนึ่งสลักรูปดาว หรือไม่กี่เป็นลายเขียนสีรูปดาว ซึ่งเป็นแบบเดียวกับที่อยู่บนหินดาวที่ภูข้าวลิบและภูสามสม ดังนั้น จึงถือได้ว่าชนเผ่าที่สร้าง

หินดาวที่ภูข้าวลีบ และภูสามสุมนั้น เป็นชนเผ่าเดียวกับที่สร้างหาดินเผาที่บ้านเชียง เมื่อประมาณ 3,000 - 5,000 ปีก่อน (Thepsimuang 2011: 37 - 40)

สัญลักษณ์ดาวนี้ ยังสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องแกนที่ว่า แกน คือ เจ้าแห่งฟ้า เปรียบเทียบได้กับดาวใหญ่ หรือหมายถึงดวงอาทิตย์ที่ส่องสว่างเป็นเจ้าแห่งฟ้า และมีลูกหลานมากมายดุจดวงดาวเล็กที่ส่องแสงในยามค่ำคืน เมื่อมนุษย์ตายไปวิญญาณก็จะกลับไปเป็นดาวที่ส่องแสงระยิบระยับเคียงคู่กับดาวใหญ่ในดินแดนแห่งแกนอีกครั้ง (Phutha 2013: 31) พิธีกรรมเกี่ยวกับศพในยุคแรกสุด จึงมีการสานตาเหลว หรือ เฉลวจากไม้ไผ่ เป็นรูปดาวหกแฉก จำลองขวัญลอยกันหอยบนกลางกระหม่อม ใช้ฝังกับศพเพื่อเรียกขวัญแต่เนิ่นาเปื่อยย่อยสลายหมดไป เพื่อให้วิญญาณเดินทางไปสู่เมืองฟ้า (Wongthes 2019) ในปัจจุบันยังมีการใช้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับการเซ่นไหว้วิญญาณ หรือเพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้ายตามคติความเชื่อของคนอีสาน (Leesuwan 2010: 175)

ภาพสลักบนหน้ากลองมโหระทึกที่พบในภาคอีสาน ก็มีรูปแบบการสร้างที่สอดคล้องกับคติความเชื่อเรื่องนี้ มีรูปสลักดาวใหญ่อยู่ตรงกลาง ถัดออกมาก็จะมีลวดลายต่าง ๆ บริเวณขอบจะมีรูปของกบประจำอยู่ และใช้เป็นเครื่องดนตรีในการประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะการขอฝน หรือเพื่อความอุดมสมบูรณ์ วัฒนธรรมการใช้กลองมโหระทึกจึงน่าจะมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมคนดาว ซึ่งอาจมีการพัฒนามาจากยุคที่มนุษย์รู้จักปั้นดินสลักหิน หรือเขียนสีมาสู่ยุคที่มนุษย์รู้จักการถลุงเหล็กและหล่อเครื่องมือจากโลหะ จึงมีการสร้างเครื่องมือขึ้นมาใช้ในการประกอบพิธีกรรม แต่ก็ยังคงคติการสร้างและความเชื่อดั้งเดิมเอาไว้

นอกจากนี้ ยังมีวัตถุทางวัฒนธรรมอื่นอีก ที่แฝงสัญลักษณ์ของความเชื่อเรื่องแกน เช่น ลวดลายผ้าที่ทอเป็นรูปสัญลักษณ์ และสัตว์ในจินตนาการ มักใช้ในทางพิธีกรรม และสื่อความหมายในทางความเชื่อ น้ำเต้าสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์จากคติความเชื่อเรื่องคนเกิดจากน้ำเต้าปุง ควายเป็นสัญลักษณ์ของความอดทน ความอุดมสมบูรณ์และการทำนา กบเป็นสัญลักษณ์ของฟ้าฝน เป็นต้น สัญลักษณ์เหล่านี้มักมีที่มาของการสร้างจากความเชื่อเรื่องแกน โดยเฉพาะการสื่อความหมายถึงเรื่องฟ้าฝน และความอุดมสมบูรณ์ การถอดสัญลักษณ์ทางวัตถุจึงเป็นส่วนหนึ่งของการบอกเล่าถึงที่มาของความเชื่อเรื่องแกน ที่ถูกถ่ายทอดโดยผ่านสัญลักษณ์ และวัตถุทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ สัญลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นยังสะท้อนมุมมองของความเชื่อ เพราะหากพิจารณาผ่านสัญลักษณ์ที่

ใช้ก็จะพบว่า ความเชื่อเรื่องแกน มักใช้สัญลักษณ์ทางธรรมชาติและสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ สะท้อนความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่พึ่งพาธรรมชาติในการดำรงชีวิต มีความเคารพในธรรมชาติ จึงใช้สัญลักษณ์ทางธรรมชาติเป็นตัวแทนของความเชื่อ

5. สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมอีสานมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ แม้ว่าวัฒนธรรมส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา และมักมีการตีความทางวัฒนธรรมว่ามีรากฐานมาจากคำสอนของพุทธศาสนา แต่หากตรวจสอบลงไปจริง ๆ ก็将会เห็นความทับซ้อนทางวัฒนธรรม หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมบางอย่างไม่สามารถอธิบายด้วยคำสอนของพุทธศาสนาโดยตรง พฤติกรรมของสังคมที่แสดงออกร่วมกัน เพื่อความดีงาม และเป็นสิ่งที่กระทำกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรม มักสะท้อนภูมิปัญญาของมนุษย์ที่มีต่อรากฐานทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นตัวค้ำยันโครงสร้างของสังคม และสำนึกบางประการของคนในสังคมเอาไว้ ทำให้ทั้งพฤติกรรมของมนุษย์และวัฒนธรรมที่สื่อออกมา มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แสดงออกมาแล้วก็สามารถเข้าใจ หรือจำแนกกลุ่มทางวัฒนธรรมได้ เช่น การไหว้เป็นวัฒนธรรมแบบเอเชีย การจับมือและการสวมกอดเป็นวัฒนธรรมแบบตะวันตก การทำบุญตักบาตรเป็นวัฒนธรรมแบบพุทธ เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้ย่อมมีสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมแฝงอยู่

วัฒนธรรมอีสานเป็นวัฒนธรรมร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว มีสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น การนับถือผี การนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ มีความเชื่อเรื่องขวัญ เคารพในธรรมชาติ มีจุดมุ่งหมายของวัฒนธรรมเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ พืชพันธุ์ธัญญาหารมีความอุดมสมบูรณ์ ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเหล่านี้สะท้อนโครงสร้างของสังคมที่มีการเคารพผู้อาวุโส สังคมกสิกรรมที่มีการพึ่งพาธรรมชาติ และมีจารีตที่สร้างขึ้นเพื่อต้องการให้บรรลุดจุดมุ่งหมาย ต่อมาก็กลายมาเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา

เมื่อสืบค้นและวิเคราะห์ลงไปสู่เบื้องหลังของวัฒนธรรมอีสานพบว่า ความเชื่อเรื่องแกนเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ที่สามารถอธิบายโครงสร้างของสังคม และรากฐานทางวัฒนธรรมอีสานได้เป็นอย่างดี เช่น วัฒนธรรมเกี่ยวกับการขอฝน คนอีสานเชื่อว่าแกนเป็นเจ้าของฝน เมื่อถึงหน้าทำนาจึงต้องมีการเซ่นสรวงบูชาแกนเพื่อขอฝน มีการเซ้ง

หรือการร้องรำ และจุดบั้งไฟเพื่อส่งสัญญาณบอกกล่าวต่อแถน วัฒนธรรมการนับถือผี (มีความเป็นเทพ เทวดามากกว่าผี) เป็นความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณโดยมีแถนเป็นผีใหญ่อยู่เหนือเหล่าผีทั้งปวง เมื่อมนุษย์ตายไปวิญญาณก็จะได้กลับไปยังเมืองแถน แถนในอีกนัยหนึ่งจึงมีความหมายเป็นผีบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นวัฒนธรรมที่นิยมในสังคมอีสาน โดยขวัญเป็นเหมือนดวงจิตของมนุษย์ที่แยกออกมาจากขวัญใหญ่ หรือขวัญของแถน เป็นต้น ความเชื่อเรื่องแถนจึงมีส่วนสำคัญในการกำหนดจารีตที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนอีสาน โดยผ่านทางความเชื่อ และพิธีกรรมท้ายที่สุดก็กลายมาเป็นวัฒนธรรมที่กระทำสืบต่อกันมา ดังนั้น สาระสำคัญในทางวัฒนธรรม แถนจึงเป็นที่มาและจุดมุ่งหมายของวัฒนธรรมอีสาน การถอดสัญญาณ และการตีความทางวัฒนธรรม จึงเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการศึกษาการมีอยู่ของความเชื่อเรื่องแถนได้

มโนทัศน์ความเชื่อเรื่องแถน

จากข้อมูลที่มาของความเชื่อเรื่องแถน สามารถนำมาประกอบสร้างเป็นมโนทัศน์ของความเชื่อเรื่องแถน โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. ความหมาย

คำว่า “แถน” เป็นคำที่ให้ความหมายถึง “ฟ้า” คำที่ใช้ในลักษณะใกล้เคียงกันคือ คำว่า ไท หรือไท ที่หมายถึงฟ้าเช่นกัน ในบางครั้งก็เรียกรวมกันว่า ฟ้าแถน หรือไท่แถน อย่างไรก็ตาม คำว่า ฟ้าในที่นี้ไม่ได้หมายถึงฟ้าในธรรมชาติ แต่หมายถึงวิญญาณที่มีพลังอำนาจในการสร้างสรรค์ บันดาลความสุข หรือลงโทษมนุษย์ได้ เป็นสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือมนุษย์ เป็นเทพเจ้า เทวดา หรือวิญญาณฝ่ายดี

คำว่า แถน ยังออกเสียงคล้ายกับคำว่า “เทียน” ในภาษาจีน ที่หมายถึงฟ้า เข้าใจว่ามีการเพี้ยนทางภาษา (Thepsimuang 2011: 33) และยังคงคล้ายคำว่า “แผน” ซึ่งแปลว่า พรหมผู้สร้าง ในภาษาไทโบราณ (Prapasiri 1935: 9) บริเวณภาคกลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเรียก แถน ด้วยสำเนียงกลายเป็น “ขุนแผน” ซึ่งหมายถึงพระพรหม ปรากฏอยู่ในโครงการแข่งน้ำ ตอนพระพรหมตรวจดูภูมิสถาน เมื่อมีแผ่นดินเกิดใหม่หลังไฟบรรลัยกัลป์ล้างโลก ดังที่ จิตร ภูมิศักดิ์ อธิบายไว้ว่า ในยุคแรก ๆ พวกไทยยังไม่คุ้นกับชื่อเทวดาที่เรียกด้วยภาษาสันสกฤต จึงเอาคำดั้งเดิมที่

คุ้นเคยมาเรียกแทน (refer to Chaiyakandha 2014: 184)

ดังนั้น คำว่า แถน จึงน่าจะเป็นคำที่ใช้เรียกเทพเจ้า เทวดา วิญญาณฝ่ายดี มาแต่โบราณ นอกจากนี้ ในสำนวนภาษาพูดของคนอีสาน มีการใช้คำว่า ฟ้า ในลักษณะของสิ่งมีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ชะตาฟ้าลิขิต ฟ้าเป็นผู้ให้กำเนิด ฟ้ากลั่นแกล้ง เป็นต้น จึงชวนให้คิดว่า คนอีสานในอดีตมีการนับถือฟ้าในลักษณะวิญญาณสูงสุดหรือเป็นลัทธิบูชาฟ้ามาก่อน คำว่า แถน จึงน่าจะเป็นคำที่ใช้เรียกวิญญาณฟ้าตามความเชื่อดั้งเดิม เพราะฉะนั้น การเรียกขานฟ้าในลักษณะความเชื่อจึงหมายถึงแถน เช่น ด้านานการสร้างโลกของกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว กล่าวถึง คนมาจากเมืองฟ้า เมืองฟ้าในที่นี้ก็คือ เมืองแถน คำว่า เจ้าฟ้า ในตำแหน่งของชนชั้นปกครอง ก็มีความหมายในทำนองผู้ที่ถูกฟ้าส่งลงมา กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ผู้ที่แถนส่งลงมา ความเป็นกษัตริย์จึงมีคุณวิเศษในตัว นั่นคือ ความเป็นคนที่ฟ้าส่งมา และเป็นที่มาของแนวคิดเรื่องโอรสสวรรค์

2. ระบบความเชื่อ

ความเชื่อเรื่องแถนสามารถจัดเข้าในกลุ่มศาสนาประเภทเทวนิยมที่มีการนับถือพระเจ้าสูงสุด ในระบบความเชื่อนี้ แถนมีอยู่หลายประเภทบนสวรรค์ มีพลังอำนาจและหน้าที่แตกต่างกัน ถ้าจำแนกตามความหมาย และการแสดงบทบาทของแถนสามารถจำแนกได้ 2 ประเภท (Saenpuran 2011: 10) ดังนี้

2.1 แถนหลวง มีความหมายเทียบได้กับ พระเจ้า (God) ในศาสนาเทวนิยมเป็นพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่เพียงพระองค์เดียว เป็นผู้สร้างเอกภพ โลก และสรรพสิ่งต่าง ๆ รวมถึงทรงสร้างแถนองค์อื่น ๆ ให้ทำหน้าที่ตามบัญชาของพระองค์ ในนิทานปรัมปราเรื่องแถนเรียกแถนหลวงว่า แถนฟ้าขึ้น (Chotikunta 1988: 87) ในพงศาวดารล้านช้างเรียกว่า “พระยาแถนหลวง” (Kurusapa Business Organization 1963: 140)

2.2 แถนบริวาร มีความหมายเทียบได้กับ เทพ เทวดา (gods) ที่ศักดิ์ต่ำกว่าแถนหลวง หรือถูกสร้างขึ้นโดยแถนหลวง มีหน้าที่ในการปฏิบัติตามบัญชาของแถนหลวง ซึ่งแถนบริวารมีจำนวนมาก มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของแถนแต่ละองค์ (Chotikunta 1988: 87) ดังนี้

1) แถนหล่อ คือ แถนแห่งการช่าง เป็นผู้มีหน้าที่หล่อมนุษย์ให้มี

รูปร่าง และหน้าตาให้มีความแตกต่างกันก่อนลงมาเกิด เทียบได้กับพระวิษณุกรรม

2) แถนแต่ง คือ แถนผู้มีหน้าที่ประสาทวิชาความรู้ต่าง ๆ ให้แก่มนุษย์ เช่น การเพาะปลูก การทอผ้า การเลี้ยงไหม การเลี้ยงสัตว์ การตีเหล็ก สถาปัตยกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

3) แถนถม แถนตรา แถนเลือก และแถนหุสี เป็นแถนประจำทิศทั้ง 4 ช่วยพัฒนาบ้านเมือง ชีวภูมิประเทศที่เหมาะสมในการตั้งเมือง การเพาะปลูก

4) แถนคำ คือ แถนผู้ทำหน้าที่ในการสงคราม เป็นเทพแห่งสงคราม

5) แถนซัง คือ แถนผู้ทำหน้าที่ในการตัดสินพิจารณาคนดี และคนชั่ว หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นเทพแห่งความยุติธรรม

6) แถนแพน คือ แถนแห่งดนตรี ทำหน้าที่สอนศิลปะ การขับร้อง การฟ้อนรำ และการกวีดนตรีต่าง ๆ

ในวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว ยังปรากฏแถนผู้ทำหน้าที่อื่น ๆ อีก (Wichat 2009: 58) เช่น แถนลม คือ แถนผู้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์และแถน เช่น การนำข้อความต่าง ๆ ของมนุษย์ไปกราบทูลองค์พระยาแถน แถนแนน คือ แถนผู้ทำหน้าที่ในการรักษาภุมมิง และสายแนนของมนุษย์ในสวนแนนของแถนบนสวรรค์ เป็นต้น แถนบริวารเหล่านี้ ทำหน้าที่ตามโองการของแถนหลวง หรือเป็นผู้ช่วยแถนหลวงในการดูแลโลกมนุษย์ แบ่งเป็นแต่ละหน่วยงานคล้ายกับตำแหน่งเทพในปกรณัมฮินดู จีน และกรีก จำนวนของแถนบริวารมีอยู่จำนวนมากและมีตำแหน่งทำหน้าที่ต่างกัน เพื่อกอยควบคุมดูแลโลกมนุษย์ในด้านต่าง ๆ

นอกจากประเภทของแถนที่จำแนกตามบทบาทหน้าที่ดังกล่าวแล้วข้างต้น ยังมีแถนอื่น ๆ จำนวนมากเป็นแถนปกติทั่วไป หรือที่เรียกว่าชาวแถน ถ้าพิจารณาจากความเชื่อในคราวที่แถนสร้างโลกมนุษย์ แถนหลวงได้ส่งแถนจำนวนหนึ่งลงมายังโลก และเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์โลก ชนชาติเหล่านั้นจึงเรียกตนเองว่าชาวแถน ชาวฟ้า หรือพวกไท เพื่อแสดงที่มาของตนว่ามาจากแถน เมื่อตายไปก็จะกลับไปสู่เมืองแถนอีกครั้ง และมีโอกาสไปเกิดเป็นแถน ถ้าเปรียบชาวแถนเป็นเช่นเทวดาในพุทธศาสนา ก็คือมนุษย์ที่ทำความดี เมื่อตายไปก็ไปเกิดเป็นเทวดาจำนวนมาก เป็นเทวดาระดับทั่วไป ดังนั้น ในระบบความเชื่อ แถนมีอยู่หลายองค์ หลายระดับ มีคุณสมบัติและทำหน้าที่ต่างกัน สามารถสรุปแถนออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

1) แถนหลวง คือ แถนสูงสุด มีเพียงองค์เดียว

2) แถนบริวาร คือ แถนที่มีตำแหน่ง หรือถูกสร้างโดยตรงจากแถนหลวง เพื่อทำตามบัญชาของพระองค์ในการดูแลโลกและมนุษย์ มีพลังอำนาจพิเศษเฉพาะด้าน มีความเหนือกว่าแถนองค์อื่น ๆ ในด้านของตน

3) ชาวแถนที่อาศัยอยู่บนเมืองแถน มีจำนวนมากมีทั้งเพศหญิงและเพศชาย คอยช่วยงานแถนบริวารอีกทอดหนึ่ง ซึ่งแถนระดับนี้มักไม่ถูกเรียกชื่อว่าแถนนำหน้า เช่น ปู่เยอ ย่าเยอ นางมาตรฟ้า แม่เฒ่า พวกผีแมน เป็นต้น

4) วิญญาณมนุษย์ที่ตายไป แล้วไปเกิดบนเมืองแถน อาศัยอยู่กับแถนบรรพบุรุษ เป็นผีบรรพบุรุษ หรือเป็นผีดำ และมีโอกาสไปเกิดเป็นแถน

แม้ว่าแถนมีหลายกลุ่ม แต่ทุกกลุ่มมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน คือ แถนหลวงเป็นผู้ก่อกำเนิดสรรพสิ่ง มีแถนบริวาร เป็นต้น ช่วยทำหน้าที่ในการสร้างและหล่อขวัญของมนุษย์ หรือชาวแถนอาศัยอยู่บนเมืองฟ้ามีความสัมพันธ์เป็นพ่อแม่ผู้ให้กำเนิดอยู่บนเมืองฟ้าก่อน เมื่อโลกเกิดขึ้นมีชาวแถนบางส่วนมาอาศัยอยู่บนโลก นานวันเข้า ฟ้าและดินแยกขาดจากกัน ชาวแถนที่มาอาศัยอยู่บนโลกจึงถูกเรียกว่ามนุษย์ พวกที่อยู่บนฟ้าถูกเรียกว่าชาวฟ้า หรือแถน เมื่อมนุษย์เสียชีวิตลง วิญญาณ หรือขวัญก็จะเดินทางกลับสู่เมืองแถน ไปหาแถนบริวารซึ่งเป็นผู้สร้าง หรือให้กำเนิด เหมือนการกลับไปสู่อ้อมอกพ่อแม่ในเมืองแถนอีกครั้ง และอาศัยอยู่บนเมืองแถนร่วมกันเป็นชาวแถน แต่หากมีความหวั่นหาลูกหลานบนโลกก็จะกลับมาสถิตเป็นผีอารักษ์มหศักดิ์ผู้คุ้มครองลูกหลานบนโลกก็มี เช่น ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นชาวแถนที่รับบัญชาให้ลงมาดัดเครื่องเขากาตบนโลกมนุษย์ เมื่อตายไปก็เป็นผีมหศักดิ์รักษากาตบ้านเมืองมนุษย์ ผีปู่ตาซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษ เมื่อถึงหน้าฝนจะมีการบนบานศาลกล่าวต่อผีปู่ตา เพื่อขอฝน ผีปู่ตาก็จะนำความไปบอกต่อแถนให้ประทานฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น แถนจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนอีสานในฐานะผีบรรพบุรุษ ผู้คอยคุ้มครองรักษาคนอีสาน ส่วนคนอีสานก็เป็นลูกหลานที่สืบเชื้อสายมาจากแถน เมื่อเสียชีวิตลง ขวัญหรือวิญญาณก็จะเดินทางกลับเมืองแถน อยู่ร่วมกับแถนบรรพบุรุษกลายเป็นชาวแถน โดยมีแถนหลวงเป็นบรรพบุรุษสูงสุดของทุกสรรพสิ่ง

3. ความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนอีสาน

สังคมอีสานเป็นเกษตรกรรมมาแต่อดีต ความต้องการในการพึ่งพาธรรมชาติ

จึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต น้ำเป็นปัจจัยหลักในการทำการเกษตร การตั้งถิ่นฐานของสังคมจึงมักตั้งติดกับลำน้ำ หรือบริเวณที่มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ แต่น้ำในแม่น้ำนั้นมีความผันแปรที่ไม่อาจควบคุม หรือให้ประโยชน์ในการเกษตรได้ไม่มากนัก จึงมีความจำเป็นต้องแสวงหาน้ำจากแหล่งอื่น น้ำที่ว่ำนั้นก็คือ น้ำจากฟ้า หรือน้ำฝน ซึ่งจะตกลงมาพอดีในหน้าเพาะปลูก สร้างความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นแผ่นดิน ในช่วงที่ฝนตกไม่เพียงแต่ต้นไม้ใบหญ้าพืชสีเขียวจะมีชีวิตชีวา บรรดาสัตว์น้อยใหญ่ก็มีชีวิตชีวาไปด้วย การพึ่งพาธรรมชาติจึงค่อย ๆ เปลี่ยน และขัดเกลาพฤติกรรมของมนุษย์ จนท้ายที่สุดก็กลายเป็นวิถีชีวิต ความสำนึกในความเมตตาของธรรมชาติย่อมเกิดขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์ที่ผ่านประสบการณ์เหล่านั้นมา ทำให้เกิดการเคารพยำเกรง และสำนึกบุญคุณของธรรมชาติ จึงแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ ก่อตัวเป็นความเชื่อ จารีต ประเพณี และวัฒนธรรมของสังคม ดังนั้น วิถีชีวิตของคนอีสานจึงถ่ายทอดมาในรูปแบบของการอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ สะท้อนรูปแบบของวัฒนธรรมที่มนุษย์พึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต

วิถีชีวิตของคนอีสานเป็นวิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อเกี่ยวกับแถน โดยเชื่อว่าในธรรมชาติมีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ และวิญญาณที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คือ วิญญาณฟ้า หรือแถน ผู้ที่เป็นแหล่งกำเนิดของทุกสรรพสิ่ง คนอีสานจึงให้ความเคารพต่อแถน (Saenpura 2012: 21) กำหนดรูปแบบวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับวิถีทางธรรมชาติ เพราะโดยพื้นฐานวิถีชีวิตของคนอีสานมีความเกี่ยวพันกับการทำเกษตรกรรม ใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย อยู่กับการทำนาและธรรมชาติ (Sriruksa 2010: 45) รูปแบบวัฒนธรรมจึงมีลักษณะให้ความสำคัญกับธรรมชาติ การกำหนดวิถีชีวิต และกฎเกณฑ์ของสังคมให้ปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ เช่น รูปแบบของฮีตสิบสอง ที่ยึดเอาฤดูกาลมาเป็นแบบแผนในการปฏิบัติตนตามเดือนทั้งสิบสองเดือนในแต่ละปี การให้ความสำคัญกับการเพาะปลูก การเฝ้าสังเกตการณ์ฤดูกาล ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมรอบตัวและพฤติกรรมต่าง ๆ ของสัตว์ แล้วโยงเข้ากับคติความเชื่อซึ่งเป็นเนื้อหาสาระของความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ อันเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมอีสานที่มีหัวใจหลัก คือ ความต้องการความอุดมสมบูรณ์ ความเมตตาปราณีจากธรรมชาติ และอำนาจที่อยู่เบื้องหลังธรรมชาติในโลกทัศน์ของคนอีสาน ด้วยเหตุนี้วิถีชีวิตของคนอีสานจึงมีเป้าหมายเพื่อความต้องการความอุดมสมบูรณ์ เช่น ความ

อุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล มีน้ำเพียงพอต่อการเพาะปลูก พืชพรรณธัญญาหารมีความอุดมสมบูรณ์เพียงพอต่อการบริโภคของคน และสัตว์ ชีวิตมนุษย์มีความอุดมสมบูรณ์ อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และสังคมมีความสงบสุขร่มเย็น เป็นต้น

คนอีสานเชื่อว่าแกนเป็นตัวแทน หรือสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ เป็นเป้าหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิตของคนอีสาน เพราะมีความผูกพันกับวิถีชีวิตเกษตรของคนอีสานมาแต่อดีต เมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกคนอีสานก็จะนึกถึงแกน เพื่อขอฝนและความอุดมสมบูรณ์ให้กับข้าวกล้าในนา คนอีสานจึงนับถือแกนเป็นเทพเจ้าแห่งฝนและความอุดมสมบูรณ์ของท้องไร่นา นอกจากนี้ ยังเชื่อว่าดินแดนของแกนเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ (Worahan 2018: 9) จึงปรารถนาให้ขวัญ หรือวิญญาณ ได้กลับไปสู่ดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ของแกน เป็นอุดมคติเกี่ยวกับโลกหลังความตาย คนอีสานเชื่อว่า คนที่เกิดมาบนโลกแล้วแต่มีขวัญ มีกำเนิดมาจากขวัญใหญ่ คือ แกนหลวง ผ่านการหล่อหลอมบนเมืองแกน มีแกนแนนเป็นผู้ก่อกำเนิดขวัญ ก่อนที่จะลงมาเกิดบนโลก (Jarernpait 2016: 70) คนอีสานจึงเชื่อว่าตนเป็นลูกหลานของแกน มีแกนเป็นบรรพบุรุษ เชื่อมโยงถึงกันเป็นสายมิ่งสายแนน ดังคำกล่าวของคนอีสานที่ว่า “มิ่งเป็นผู้แต่งแนนแกนเป็นผู้แต่งเกิด” คือ แกนเป็นผู้กำหนดให้เกิด และขีดเส้นชะตาชีวิต แม้เมื่อตายไปขวัญก็จะกลับไปสู่เมืองแกน คนอีสานจึงให้ความสำคัญกับเรื่องขวัญนี้มาก ทำให้เกิดวัฒนธรรมและจารีตต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อปกป้องขวัญ หรือเพื่อความดีงามของมนุษย์ เมื่อเสียชีวิตลงขวัญก็สามารถเดินทางกลับเมืองแกนได้ และเป็นที่เคารพนับถือของลูกหลานที่อยู่บนโลก ดังนั้น วิถีชีวิตของคนอีสานจึงสัมพันธ์อยู่กับความเชื่อเรื่องแกนอย่างแยกไม่ออก วัฒนธรรมความเชื่อเรื่องแกนจึงเป็นสิ่งที่ก่อตัวมาพร้อมกับสังคมอีสาน เป็นสายมิ่งสายแนนสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

แกนในความเข้าใจของสังคมอีสาน

สังคมอีสานในปัจจุบัน มีการกล่าวถึงความเชื่อเรื่องแกนที่แตกต่างกันออกไป อาจจะมีสาเหตุมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมโลกสมัยใหม่ที่เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมอีสาน ทำให้ความเข้าใจในเรื่องแกนแตกต่างไปจากอดีต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางความเชื่อ แกนที่ไม่ได้เป็นความเชื่อหลัก แต่เป็นความเชื่อ

ท้องถิ่น จึงมีคุณค่าเป็นเพียงวัฒนธรรมมากกว่าเป็นศาสนา คำว่าศาสนาจึงมักใช้กับศาสนาหลักของชาติ ความเชื่ออื่น ๆ ก็ลดบทบาทลงเป็นศาสนาพื้นบ้าน หรือความเชื่อท้องถิ่นที่มักถูกมองว่าไม่เป็นศาสนาด้วยซ้ำ การกำหนดคุณค่าทางความเชื่อจึงแตกต่างกัน ส่งผลต่อความต้องการรับรู้ของคนในสังคม รวมถึงความสนใจในการศึกษา นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยด้านการเมืองและการปกครอง ตัวอย่าง ศาสนาที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ปัญหาการสร้างรัฐนิยมความเป็นไทย ทำให้วัฒนธรรมความเชื่ออื่น ๆ ถูกทำให้ลดคุณค่าลง คือ ความไม่เสมอกันของคุณค่าทางวัฒนธรรม ปัญหาที่กล่าวมานี้ล้วนส่งผลต่อความเข้าใจของคนในสังคม ดังนั้น ความเข้าใจเรื่องแผนของคนอีสาน จึงขึ้นอยู่กับความสนใจของบุคคล สภาพแวดล้อมของสังคม และความเข้มข้นทางวัฒนธรรมของบริบทพื้นที่ โดยในชนบทอาจมีความเข้มข้นของความเชื่อมากกว่าสังคมเมือง

แผนในความเข้าใจของสังคมอีสานหากพิจารณาจากค่านิยมของความเชื่อเรื่องแผนที่ปรากฏอยู่ในสังคมอีสานปัจจุบัน เช่น ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว ในภาคอีสาน ประเพณี และวัฒนธรรมนิยมที่เป็นเอกลักษณ์ของภาคอีสาน พอจะสรุปแผนในความเข้าใจของสังคมอีสาน ได้ดังนี้

1. ผีฟ้า ผีแถน

เมื่อกล่าวถึงผีฟ้า ผีแถนในความเข้าใจของคนอีสานในปัจจุบัน มักจะเข้าใจแผนในบริบทของความเชื่อเรื่องผี และมีการจัดกลุ่มความเชื่อเรื่องแผนเป็นศาสนาผี คือ กลุ่มที่มีการนับถือวิญญาณ โดยคำว่าผี ในความหมายดั้งเดิมของคนอีสาน ไม่ได้มีความหมายถึงความน่าเกลียดน่ากลัว แต่หมายถึงคำที่ใช้เรียกขานวิญญาณที่มีสถานะต่างไปจากมนุษย์ เช่น วิญญาณฟ้า เป็นผีฟ้า ผีแถน ผีทั้งสองเป็นผีชนิดเดียวกัน ชาวอีสานเชื่อว่าผีฟ้ายิ่งใหญ่กว่าผีทั้งหลายมีลักษณะเป็นเทพมากกว่าเป็นผี กล่าวคือ เป็นผู้สร้างโลก สร้างสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลก (Michanthi 1997: 14) แต่ด้วยรูปศัพท์ที่ใช้เรียกมีคำว่าผี คนส่วนใหญ่จึงนึกตามความเข้าใจและความรู้สึก ผีฟ้าจึงมีความเป็นผีชนิดหนึ่ง โดยเฉพาะในคนไทกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในภาคอีสาน มักจะมีพิธีเกี่ยวกับการไหว้ผี และการทรงผี เช่น พิธีเหยา การรำผีฟ้า การลงช่วงเลี้ยงผี ซึ่งเป็นพิธีที่ใช้สื่อสารกับสิ่งลี้ลับตามความเชื่อ เพื่อสอบถาม หรือพยากรณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอในรูปแบบของละครโทรทัศน์ เช่น เรื่องปอบผีฟ้า ยังเป็นการตอกย้ำความ

2. เจ้าแห่งฝน

คนอีสานเชื่อว่าแกนเป็นผู้ควบคุมน้ำฝนให้ตกมาบนโลก เพื่อให้มีน้ำในการ

ทำนาปลูกข้าว ก่อนที่ชาวอีสานจะลงมือปลูกข้าวจึงต้องมีการประกอบพิธีกรรม บวงสรวงแถน มีการจุดบั้งไฟเพื่อให้แถนรับรู้ถึงฤดูฝน และปล่อยฝนลงมา เมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว ปล่อยวัวควายไปหาอาหาร เพื่อบอกแถนให้หยุดการปล่อยฝน หลังเก็บเกี่ยวเสร็จก็จะทำพิธีกรรมสู่ขวัญข้าว หรือบุญคูณลาน เพื่อเป็นสิริมงคล เช่นสรวงเพื่อขอบคุณแถนที่ประทานฝนในการทำนา จนมีข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ก็จะหมุนเวียนไปทุกปี สังคมอีสานจึงรับรู้เสมอมาว่า แถนเป็นเทพเจ้าแห่งฝน จึงมีการบูชาแถนเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ ข้าวกล้าในนาเจริญงอกงามและให้ได้ผลผลิตมาก ความเชื่อนี้ก็ยังคงดำเนินไปภายใต้รูปแบบวิถีชีวิตของสังคมชาวนาอีสาน

3. เทวดาตามคติพุทธและพราหมณ์

หลังจากพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามา ได้พยายามปรับเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อความเชื่อดั้งเดิมของชนอีสานและสร้างกุศโลบายในการเผยแผ่ศาสนา ด้วยท่าทีของพุทธศาสนาเอง ก็มีได้ปฏิเสธเรื่องผีว่าไม่มี แต่สอนให้พระภิกษุทั้งหลายปฏิบัติต่อผีเป็นการเกื้อกูลสงเคราะห์ ด้วยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เมื่อล่วงลับไปแล้ว หากผีเหล่านั้นมาเบียดเบียนให้หวาดกลัว ก็สอนให้พระภิกษุสวดรัตนสูตร และเมตตสูตรแผ่เมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายให้หันกลับมายินดี และให้ความคุ้มครองเป็นมิตร (Potila 2012: 158) ทำให้มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องผีแถนเข้ากับคำสอนของพุทธศาสนา ปรัชญาชีวิตของสังคมอีสานจึงผูกพันอยู่กับปรัชญาทางพุทธศาสนาและลัทธิภูติผีวิญญาณตลอดมา (Michanthi 1997: 14) แม้ว่าในช่วงระยะเวลาหนึ่ง อาจมีความขัดแย้งกันระหว่างความเชื่อทั้งสอง ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพญาคันคาก ที่แถนเป็นผู้ร้าย และต้องพ่ายแพ้ให้แก่พระเอกที่นับถือพุทธศาสนา จนท้ายที่สุดก็หันมานับถือ และกลายมาเป็นเทวดาในพุทธศาสนา ทั้งมีความพยายามอธิบายแถนให้กลายเป็นเทวดาแบบพุทธ เช่น แถนหลวงเป็นพระอินทร์ แถนแต่งเป็นพระวิฆณุกรรม แถนผู้ดูแลฝนเป็นวัสสการเทพบุตร เป็นต้น

แม้แถนถูกอธิบายเป็นเทวดาตามคติพุทธ แต่นัยในการบูชาที่ยึดแบบเทพเจ้ามาจากศาสนาพราหมณ์ ในความเข้าใจของคนอีสานปัจจุบัน แถนจึงเป็นที่รู้จักในความเป็นเทวดาตามคติพุทธและพราหมณ์ สะท้อนความเข้าใจและค่านิยมในการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนในสังคม ที่ได้รับอิทธิพลจากคติพุทธและพราหมณ์ จากความเชื่อเรื่องผีฟ้า ผีแถน สู่พระยาแถน ตำแหน่งผู้เป็นใหญ่แห่งเทวตาดบนสวรรค์ จากผีดำ

บรรพบุรุษ สู้บรรดาศักดิ์เทพเจ้า ภาพลักษณ์ของแกนในปัจจุบัน จึงมีการแสดงออกอย่างเทพเจ้า หรือเทวดา ที่เห็นโดยทั่วไปในจิตรกรรม ประติมากรรมต่าง ๆ ตามวัด และศาลเจ้าที่มีองค์ประกอบอย่างมนุษย์ ทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ หรือเป็นเทวดาตามศิลปกรรมไทย อันเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปของคนในสังคมเมื่อก้าวถึงเทพเจ้า หรือเทวดา

แกนในความเข้าใจของคนอีสานปัจจุบันมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่ และความต้องการที่จะใช้สอยในความเชื่อ อย่างเช่น ในกลุ่มเผ่าไทต่าง ๆ ที่มีความเข้มข้นทางวัฒนธรรมความเชื่อ ก็จะรับรู้แกนในบริบทของผีฟ้า ผีแถน ผู้เป็นผีใหญ่ และมีอำนาจเหนือผีทั้งหลาย ในสังคมชาวนาอีสาน ก็จะรับรู้แกน คือ เจ้าแห่งฝน และความอุดมสมบูรณ์ ในมโนภาพของคนอีสานที่ได้รับอิทธิพลภาพลักษณ์เทวดาจากพุทธศาสนาและพราหมณ์ ก็เข้าใจแกนอย่างเทพเจ้า หรือเทวดา แม้แกนจะยังอยู่ในการรับรู้ของคนอีสาน แต่ก็มีความเชื่อบางส่วน หรือบทบาทบางอย่างของแกน สิ่งที่ยหายไปจากความเข้าใจของคนอีสานที่มีต่อแกน คือความยิ่งใหญ่ในฐานะพระเจ้า เพราะคนอีสานไม่รู้จัก หรือคุ้นเคยกับความเชื่อเรื่องพระเจ้า ทั้งพุทธศาสนาก็ไม่สอนเรื่องพระเจ้าสูงสุด ศาสนาพราหมณ์ที่รับมาก็เป็นลัทธิบูชาเทพและพิธีกรรมมากกว่าการกล่าวถึงความเป็นพระเจ้าสูงสุด เรื่องความเป็นพระเจ้าสูงสุดก็ดูเหมือนจะห่างไกลจากวิถีชีวิตของคนอีสานด้วย แม้จะมีการกล่าวว่า แกนเป็นผู้สร้างโลกและมนุษย์ แต่ก็อธิบายในเชิงความสัมพันธ์ในระบบโครงสร้างของสังคม ที่แกนเป็นเหมือนผีบรรพบุรุษ คนอีสานจึงเข้าใจแกนในความเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถกราบไหว้ขอพรได้เท่านั้น

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องด้ายสายกำเนิด หรือโคตรวงศ์เหล้าก่อมมนุษย์ สายขวัญเป็นความเชื่อที่อธิบายถึงที่มาของขวัญ หรือวิญญาณมนุษย์ ซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญในการอธิบายความสัมพันธ์ระดับโครงสร้างของสังคมอีสาน และวัฒนธรรมอีสานที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เช่น การกำเนิด โชคชะตา คู่ครอง โลกหลังความตาย เป็นต้น นั้นอาจเป็นเพราะเรื่องเหล่านี้ เป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มคน แต่ไม่จำเป็นสำหรับคนทั่วไป ดังเช่นคนในปัจจุบันมาวัดเพื่อทำบุญ แต่ไม่รู้ที่มาของการทำบุญ เพียงแต่มีหน้าที่ทำสืบ ๆ กันมาเท่านั้น เมื่อถามความเข้าใจเกี่ยวกับบุญ พระสงฆ์ย่อมมีความเข้าใจมากกว่าคนทั่วไปที่มาทำบุญ ดังนั้น เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างความเชื่อ และที่มาความเชื่อจึงเป็นเรื่องที่มักไม่อยู่ในการรับรู้ของคนอีสาน แต่เข้าใจความเชื่อเรื่องแกนในส่วนที่เป็นค่านิยมทางวัฒนธรรมที่ทำสืบต่อ ๆ กันมามากกว่า

การนำเสนอความเชื่อเรื่องแกนในสังคมอีสานปัจจุบัน

แกนในความเข้าใจของคนอีสาน แม้ว่าไม่ได้มีความเข้มงวดทางวัฒนธรรม และเข้มข้นในความเชื่อเหมือนอย่างในอดีต เป็นแต่เพียงความเข้าใจตามค่านิยมทางวัฒนธรรมที่ทำต่อ ๆ กันมา อย่างไรก็ตาม คนอีสานก็ยังแสดงท่าทีในการเคารพและบูชาแกนเสมอมา สะท้อนจิตสำนึกที่ยังคงให้ความสำคัญกับความเชื่อเรื่องแกน และดำเนินวิถีชีวิตภายใต้โครงสร้างของสังคมที่สืบทอดมาแต่อดีต ควบคู่ไปกับการปรับตัวเข้ากับวิถีสังคมสมัยใหม่อย่างค่อยเป็นค่อยไป ในปัจจุบัน การนำเสนอความเชื่อเรื่องแกนในสังคมภาคอีสานมีอยู่มากมายตามค่านิยมและความเข้าใจของสังคม มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. ด้านความเชื่อ

ในปัจจุบันแกนยังคงถูกนำเสนอเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องคุ้มครองคนอีสานเสมอมา ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในรูปของผีฟ้า ผีแกน หรือพระยาแกน ล้วนแต่ถูกนำเสนอออกมาในรูปแบบของวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ มีพลังอำนาจ บันดาลให้เกิดความเป็นไปต่าง ๆ ทั้งทางดีและร้ายต่อชีวิต คน สัตว์ และพืชพรรณต่าง ๆ ในโลก ฉะนั้นมนุษย์จะต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามความประสงค์ของผีฟ้า หรือแกน เพื่อที่จะให้แกนมีความเมตตา และบันดาลให้เกิดความสุขแก่ตนได้ ถ้าผู้ใดกระทำการสิ่งที่ไม่สบอารมณ์แกน ก็อาจได้รับภัยพิบัติ (Dhammawatra n.d.: 86) ซึ่งความเชื่อในพลังอำนาจของวิญญาณในลักษณะการต่อรองเชิงอำนาจ ยังพบได้ทั่วไปในสังคมอีสาน เช่น การนับถือผีบรรพบุรุษ ผีด้า ผีวีรบุรุษ ผีเจ้านายพื้นเมือง ผีมหะศักดิ์ ผีปู่ตา ผีหลักเมือง เป็นต้น ล้วนแสดงออกถึงรากเหง้าของความเชื่อดั้งเดิมของลัทธินับถือวิญญาณ ในการเป็นตัวกลางในการกำหนดจริยธรรมของสังคม หากพูดดีพลีลูก หรือกราบไหว้ดี มีความเคารพยำเกรงก็จะเป็นคุณ แต่หากทำกลับกันก็จะเกิดโทษ หรือมองอีกนัยหนึ่ง คือ การบังคับทางจารีตที่ส่งต่อกันมาให้เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสในสังคม และเมื่อตายก็บูชาคุณเพื่อแสดงออกถึงความกตัญญู หรือแม้แต่การประพาศดินของคนในสังคมให้อยู่ในจารีต เป็นที่น่านับถือ เพราะตายไปแล้ววิญญาณจะได้ไปอยู่กับแกน ซึ่งเป็นผีใหญ่ หรือผีหลวงบนสวรรค์ กลายเป็นผีด้า ผีมหะศักดิ์ ผีปู่ตา มีคนกราบไหว้เซตุนคุณความดี นอกจากนี้ แกนยังถูกนำเสนอออกมาเป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือคนอีสาน หากเรื่องนั้นมนุษย์จนปัญญาที่จะแก้ไข ก็จะมีการอ้อนวอนบูชาแกน ให้แกนช่วยเหลือ ซึ่ง

เรื่องส่วนใหญ่มักเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ทั้งของพืชไร่ สัตว์ และชีวิตมนุษย์

2. ด้านประเพณี

สังคมอีสานมีประเพณีที่หลากหลาย ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อทางศาสนา เพราะการกำเนิดประเพณีของอีสานมักมีนัยทางคำสอน และพิธีกรรมทางศาสนาเป็นกรอบของประเพณี แฉกก็เป็นความเชื่อหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังประเพณีอีสาน หรืออยู่เป็นจุดมุ่งหมายของประเพณีที่ต้องการสื่อถึง เช่น ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ ที่เห็นได้ชัดเจน คือ พิธีขอฝนของชาวอีสาน อย่างประเพณีบุญบั้งไฟ ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อบูชาพระยาแถน ซึ่งเป็นเทพเจ้าบนฟ้าที่บันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล อันจะยังผลให้ข้าวปลาอาหารในท้องถิ่นอุดมสมบูรณ์ (Kaewpiluek 2009) บุญบั้งไฟยังเป็นประเพณีในฮีตสิบสองของชาวอีสานที่ทำกันในเดือน 6 ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝนเข้าสู่การทำนา ตกกล้า หว่าน ไถ ชาวอีสานจึงจัดประเพณีบุญบั้งไฟเพื่อบูชาแถน ขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งฝนจะดีหรือแล้งขึ้นอยู่กับการทำหน้าที่ของแถน การจุดบั้งไฟจึงเป็นการอ้อนวอน และสื่อสารให้แถนประทานฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล (Nisasoka 2014: 13) ทั้งนี้ ยังมีประเพณีอื่น ๆ อีกที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ เช่น บุญก่ำฟ้า การเต้าแม่ นางดัง การคอบแล้ง การบำปุตตา เป็นต้น ล้วนเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นเพื่อส่งข่าวสารถึงแถน ให้ประทานฝน และความอุดมสมบูรณ์มาสู่โลกมนุษย์

แถนถูกนำเสนอผ่านประเพณีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องวิญญาณ อาทิ ความเชื่อเรื่องขวัญ ซึ่งเป็นที่เชื่อถือกันมากในภาคอีสาน โดยเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนบนโลกล้วนมีขวัญด้วยกันทั้งสิ้น หากขวัญออกจากร่างคนผู้นั้นก็จะมีอาการเจ็บป่วย หรือไม่มีชีวิตชีวา เหตุเพราะขวัญไม่อยู่ในร่าง จึงต้องมีพิธีเชิญขวัญกลับเข้าร่าง ซึ่งเรียกว่า พิธีบายศรีสู่ขวัญ นอกจากนี้ พิธีบายศรีสู่ขวัญยังใช้ในวาระของความเป็นมงคล เช่น แต่งงาน ต้อนรับแขก ได้รับการเลื่อนตำแหน่ง ขวัญจึงมีความหมายถึงความเป็นสิริมงคล ทั้งนี้ คนอีสานยังเชื่ออีกว่า แถนเป็นผู้ส่งขวัญมนุษย์มาเกิดบนโลก หากเกิดมามีเคราะห์กรรมที่ไม่ดี ก็จะมีการแปลงขวัญ คือ การอ้อนวอนต่อแถนให้เปลี่ยนแปลงขวัญให้ดี หรือที่ในปัจจุบันเข้าใจว่าเป็นพิธีสะเดาะเคราะห์ต่อชะตา และเมื่อมนุษย์เสียชีวิตลง ก็จะมีพิธีส่งขวัญสู่เมืองฟ้า พิธีกรรมงานศพของคนอีสานจึงเรียกว่า พิธีส่งสการ เป็นการสักการะผู้ตาย และชี้ทางให้ขวัญผู้ตายไปอยู่ร่วมกับผีบรรพบุรุษ พร้อมทั้งบอก

กล่าวแก่แกนให้โอบรับขวัญผู้ตายกลับสู่เมืองฟ้า ในปัจจุบัน งานศพของคนอีสานมักเข้าใจว่าทำตามธรรมเนียมอย่างพุทธศาสนา แต่ถ้าวิเคราะห์ให้ดีแล้วจะพบการทับซ้อนของความเชื่ออยู่ เช่น การหาอาหารให้ผู้ตาย การไปส่งผู้ตายที่ป่าช้า มีการเตรียมข้าวของไปส่งผู้ตาย เมื่อเผาเสร็จแล้วมีการสร้างหอปราสาทผึ้งให้เป็นที่อยู่ของขวัญผู้ตาย เป็นต้น

3. ด้านสังคม

คนอีสานเชื่อว่ามนุษย์บนโลกมีความสัมพันธ์เป็นเหล่อกเดียวกัน มีสายสัมพันธ์ของความเป็นเครือญาติพี่น้องที่เรียกว่า สายแนน คล้องเกี่ยวกันอยู่ สังคมอีสานจึงยึดถือกันเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ สัมพันธ์กับคนรอบข้าง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน หากมีความสนิทชิดเชื้อกันมาก หรือคุ้นเคย ก็จะมีการผูกเสี่ยวเป็นเพื่อนรักกัน ทั้งยังมีการนับญาติกับฝ่ายเสี่ยว สังคมอีสานจึงมีภาพลักษณ์ของสังคมครอบครัวขนาดใหญ่ ที่ไม่เพียงมีความสัมพันธ์กันทางสายเลือด แต่ยังรวมถึงสัมพันธ์กับแบบมนุษย์ร่วมโลกด้วย จากความเชื่อที่ว่า แขนเป็นผู้สร้างมนุษย์ ขวัญมนุษย์ล้วนออกมาจากขวัญของแขน คนทุกผู้จึงเป็นลูกหลานของแขน คนทุกคนบนโลกล้วนเป็นญาติกัน โดยมีแขนเป็นสายด้าย คือ เป็นปฐมโคตรวงศ์มนุษย์ ต้นโคตร ต้นวงศ์ ฝิเจ้าโคตรเจ้าวงศ์ (Sattayawatthana 2018: 80)

นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องสายด้ายแขน ยังสะท้อนผ่านโครงสร้างของสังคม และระบบการเคารพผู้อาวุโสการลำดับเครือญาติกันตามการนับสายเป็นลำดับ ๆ รวมถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วก็ยังให้การนับถือ จะเห็นได้จากการเคารพในผีปู่ตา ที่เป็นการเรียกขานแบบการนับญาติ มินัยของการเคารพในผู้อาวุโสทั้งฝั่งบิดาและมารดา แม้ตายไปแล้วก็ยังให้การเคารพอยู่ เพื่อจะได้รับการคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข ลำดับญาติที่เหนือขึ้นไปก็เป็นด้า และแขนตามลำดับในที่สุด

4. ด้านวิถีชีวิต

ความเชื่อเรื่องแขนเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนอีสาน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว ที่มีการติดต่อ และสัมพันธ์กับแขน อันเป็นผีบรรพบุรุษของตนอยู่ตลอดเวลา จะขยับตัวทำอะไร ก็ต้องขู่ว่ายเหล่าถวายเป็นสัจจอกหนึ่งเสมอ (Daorueang 2019: 192) เป็นการบอกกล่าวให้ทราบ เหมือนหนึ่งการบอกกล่าวญาติผู้ใหญ่ เพื่อให้ได้รับพร และประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ทำ การดำเนินชีวิตในทุกช่วงวัย

ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อแถน ตั้งแต่ความเชื่อเรื่องขวัญมนุษย์ที่มาเกิดบนโลก ล้วนถูกสร้างและหล่อโดยแถนบนเมืองฟ้า ความเชื่อเรื่องคู่ครองที่ถูกกำหนดโดยแถนผ่านกมิ่งสายแนน ให้เกิดมาเป็นคู่สร้างคู่สม จาริตในการดำเนินชีวิตต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่ และข้อห้ามของสังคมที่เรียกว่า ขะลำ ซึ่งเป็นข้อห้ามเพื่อความดีงาม และปลอดภัยของคนในสังคม เมื่อเสียชีวิตลงก็มีการส่งขวัญ และเคารพบูชาในฐานะผีบรรพบุรุษผู้คอยคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข ความเชื่อเรื่องแถนจึงแนบสนิทอยู่กับวิถีชีวิตของคนอีสานอย่างแยกกันไม่ออก

5. ด้านวรรณกรรม

หากพูดถึงการนำเสนอความเชื่อเรื่องแถนในสังคมอีสานปัจจุบัน การนำเสนอผ่านวรรณกรรมนั้นน่ามีความชัดเจนในด้านเนื้อหาสาระมากที่สุด นอกจากจะเป็นเรื่องเล่าที่เล่าสืบต่อกันมา เสริมแต่งเป็นนิทาน บทละคร และในการอ้างอิงที่มาของวัฒนธรรมประเพณีในภาคอีสาน เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ มีที่มาจากวรรณกรรมเรื่องพญาคันคาก บอกเล่าถึงสาเหตุของการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝน เป็นสัญญาณระหว่างแถนกับมนุษย์ วรรณกรรมผาแดงนางไอ่ บอกถึงความสำคัญของประเพณีบุญบั้งไฟเพื่อบูชาแถนกระทำกันเป็นจารีตมาแต่โบราณ ในวรรณกรรมยังบอกเล่าถึงสภาพสังคมในอดีตที่ผู้คนมีวิถีชีวิตผูกพันกับความเชื่อเรื่องแถน เช่น พิธีกรรมขอลูกจากแถน การเสี่ยงทายสายแนนเพื่อดูคู่ครอง เมื่อถึงเดือนหกบูชาแถนเอาบุญบั้งไฟ ทั้งนี้ เนื้อหาของวรรณกรรมยังถูกนำเสนอผ่านศิลปกรรมด้านต่าง ๆ เช่น งานจิตรกรรมภาพเขียนตามวัด การฉลุลวดลายเนื้อเรื่องพญาคันคาก และผาแดงนางไอ่ในขบวนแห่บั้งไฟ การยกเอาวรรณกรรมขึ้นมาเทศน์ในงานบุญสมโภชต่าง ๆ เพราะวรรณกรรมอีสานมักมีความเป็นชาดกนอกนิบาต การนำเสนอวรรณกรรมผ่านการขับลำของหมอลำ ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นวัฒนธรรมที่มีที่มาจากวรรณกรรมอีสาน

นอกจากนี้ ในปัจจุบันเป็นยุคการสื่อสารไร้พรมแดน วรรณกรรมอีสาน และความเชื่อเรื่องแถนมิได้จำกัดอยู่เพียงภาคอีสานเท่านั้น แต่เป็นที่สนใจของสังคมไทยด้วย จะเห็นได้จากการนำเอาเนื้อหาของวรรณกรรม ความเชื่อของคนอีสานที่เกี่ยวกับแถน มาถ่ายทอดผ่านละครโทรทัศน์ และสื่อสังคมออนไลน์ ทำให้ความเชื่อเรื่องแถนเป็นที่คุ้นหูของคนในสังคม แต่ส่วนใหญ่ก็จะรู้จักแถน ในความหมายว่าเป็นเทวดาอย่างพุทธ และพราหมณ์ ผู้ทำหน้าที่ควบคุมฝน

6. ด้านบทกวี

เมื่อกล่าวถึงบทกวีอีสาน ชวนให้นึกถึงการใช้คำ หรือภาษาลาวในการประพันธ์บทกวี เพื่อให้ผู้อ่านบทกวีมีอารมณ์คล้อยตามผู้แต่ง หรือเกิดสุนทรียภาพทางอารมณ์ในการเสพเนื้อหาของบทกวี ความเชื่อเรื่องแกนก็มักเป็นส่วนหนึ่งของภาษาที่ใช้ในการแต่งบทกวีอีสาน เช่น “ฟ้าแกนแนนแต่ง กกมิ่งสายแนน” ให้ความหมายถึงความผูกพันกันเป็นคู่สร้างคู่สม หรือบุพเพสันนิวาส “งามปานอินแปลงแกนแต่ง” หมายถึง การพรรณนาความงามปานสวรรค์สร้าง “ด้าแกนสายน้ำเต้า” หมายถึง คนอีสานเกิดมาจากแกน เกิดมาจากน้ำเต้าปุง “ยกยอแก้วแกนฟ้าขอฝน” หมายถึง การบูชาแกนเพื่อขอฝน เป็นต้น ซึ่งในบทกวีที่ใช้ในการพรรณนาถึงความเป็นอีสานจึงขาดไม่ได้ที่ต้องกล่าวถึงคำ หรือภาษาท้องถิ่น อันมีเอกลักษณ์สื่อถึงความเป็นแก่นแท้ของคนอีสาน และความเชื่อเรื่องแกนก็เป็นส่วนสำคัญในการสร้างเสน่ห์ให้กับบทกวีอีสาน รวมถึงบทร้อง บทลำ และเพลงลูกทุ่งอีสานในปัจจุบันด้วย เช่น กาพย์เห่ในประเพณีบุญบั้งไฟ เพลงบั้งไฟแสน เพลงบั้งไฟลั่น เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่า แกนเป็นสิ่งที่แนบสนิทอยู่กับความเป็นอีสาน และเมื่อกล่าวถึงความเป็นอีสานก็เท่ากับนำเสนอเรื่องแกนด้วย

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องแกนยังคงถูกนำเสนออย่างต่อเนื่องในสังคมอีสานปัจจุบัน แม้ว่าความหมายและวัตถุประสงค์ของความเชื่อนั้นอาจแตกต่างไปจากอดีต กล่าวคือ ในอดีตคนอีสานเชื่อว่าแกนเป็นวิญญาณฟ้าศักดิ์สิทธิ์ มีพลังอำนาจและอิทธิพลต่อโลก แต่ปัจจุบันมีฐานะเป็นเพียงเทวดาตามคติแบบพุทธและพราหมณ์ วัฒนธรรมประเพณีในอดีตมีขึ้นมาเพื่อรับใช้ความเชื่อ แต่ในปัจจุบันวัฒนธรรมประเพณีบางอย่างไม่ได้รับใช้ความเชื่อ แต่เพื่อตอบโจทยความรื่นเริงสนุกสนาน การท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์ และสนองค่านิยมของสังคม ทำให้การนำเสนอความเชื่อเรื่องแกน เป็นไปเพื่อแสวงหาประโยชน์ มากกว่าเพื่อเผยแพร่ความเชื่อ และคำสอนแบบศาสนา

การนำเสนอความเชื่อเรื่องแกนจึงมีทั้งแบบการอนุรักษ์และสืบสาน คือ การนำเสนอแก่นสาระของความเชื่อที่สืบทอดกันมาตามจารีตทางวัฒนธรรม เช่น การเช่นสรวงบูชาแกนเมื่อถึงฤดูทำนา การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับแกนตามความเชื่อท้องถิ่น เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ผูกพันอยู่แต่เดิมในวิถีชีวิตของคน

อีสานอยู่แล้ว และการนำเสนอแบบต่อยอด คือ มีการนำเอาความเชื่อเรื่องแถนมาประกอบสร้างใหม่ เช่น การอ้างตำนานความเชื่อเรื่องแถนมาสนับสนุนประเพณีบุญบั้งไฟ มีการจำลองเนื้อหาในวรรณกรรมเรื่องพญาคันคากในขบวนแห่บั้งไฟสวยงาม การแต่งบทเพลงที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องแถนโดยใช้ทำนองและจังหวะตามสมัยนิยม การสร้างรูปหล่อพระยาแถน รูปปั้นพญาคันคาก ให้เป็นแลนด์มาร์กสำคัญของจังหวัดยโสธร เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทของแถนจากความเชื่อสู่ความเป็นวัตถุทางวัฒนธรรม ที่สามารถหยิบจับขึ้นมาประกอบสร้างใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับค่านิยมของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ความเชื่อเรื่องแถนจึงอยู่ในบริบทขององค์ความรู้ หรือข้อมูลที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญา มีการสืบต่อจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างไม่ขาดสาย แม้ว่าอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมของสังคม แต่ก็ไม่ได้ขาดหายไปจากสังคมอีสาน กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่คนอีสานใช้ในการสร้างสรรค์ความเชื่อ จารีต วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม ถูกจดจำในฐานะอัตลักษณ์ทางความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อโครงสร้างของสังคม และเป็นแก่นแกนของวัฒนธรรม เพื่อสะท้อนความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมของคนอีสานที่สืบทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

บทสรุป

แถน เป็นความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณฟ้าศักดิ์สิทธิ์ ที่มีอยู่แต่เดิมในสังคมภาคอีสาน ก่อนที่พุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามายังดินแดนแห่งนี้ คนอีสานเคารพและบูชาแถนในฐานะพระเจ้าสูงสุด ผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์ เป็นปฐมโคตรวงศ์ของเหล่ากอมมนุษย์ แถนจึงได้รับการเคารพเป็นดังผู้สูงสุดแห่งสายดำบรรพบุรุษ ผู้คอยปกป้องคุ้มครองคนอีสานให้อยู่เย็นเป็นสุข ความเชื่อเรื่องแถนจึงมีความเกี่ยวข้องกับสังคมอีสานแบบความสัมพันธ์ครอบครัวขนาดใหญ่ โดยมีแถนเป็นจุดหล่อหลอมความเป็นเครือญาติเดียวกันของคนอีสานและกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาวกลุ่มอื่น ๆ

คนอีสานในปัจจุบันยังคงให้ความเคารพต่อแถนไม่เสื่อมคลาย เพียงแต่ความเข้าใจต่อความเชื่อเรื่องแถนนั้นไม่ได้มีความเข้าใจและความเข้มข้นเหมือนอย่างในอดีต เป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงของสังคม ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาของวัฒนธรรมความเชื่อแบบพุทธและพราหมณ์ การเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ และปัจจัย

ทางการเมือง ทำให้ความเชื่อเรื่องแกนต้องมีการปรับตัวตามการรับรู้ และค่านิยมของสังคม คนอีสานในปัจจุบันจึงมีความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องแกน ในฐานะเทพเจ้าหรือเทวดาตามคตินิยม ซึ่งส่งผลต่อการนำเสนอความเชื่อเรื่องแกนในสังคมอีสาน

การนำเสนอความเชื่อเรื่องแกนในสังคมอีสานมีทั้งที่นำเสนอแบบการส่งต่อความเชื่อผ่านจารีต และวิถีชีวิตที่กระทำสืบต่อกันมา และแบบที่ประกอบสร้างทางวัฒนธรรม คือ การนำเอาความเชื่อเรื่องแกนมาผลิตใหม่ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและความต้องการของสังคม ทำให้ความเชื่อเรื่องแกนเป็นสิ่งที่ไม่สูญหายไปตามกาลเวลา แต่มีฐานะเป็นทุนที่สำคัญทางวัฒนธรรม และในขณะเดียวกันก็สามารถรักษาสาระสำคัญของความเชื่อเอาไว้ด้วย ความเชื่อเรื่องแกนจึงเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่สืบต่อกันมาของคนอีสาน ส่งต่อจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างไม่ขาดสาย สะท้อนบทบาทของคนอีสานที่มีต่อแกนในฐานะลูกหลานของแกน ผู้ได้รับการคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุขเรื่อยมา เป็นทุนทางวัฒนธรรมในสำนึกของคนอีสานที่ใช้สร้างสรรค์สังคม ผ่านความเชื่อ ประเพณี ค่านิยม วัฒนธรรม และวิถีชีวิต ดังนั้น แกนจึงถูกนำเสนอในฐานะเป็นมรดกทางภูมิปัญญาและทุนทางวัฒนธรรมมากกว่าการเผยแผ่ความเชื่อแบบศาสนา

แม้ว่าสภาพของสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่ก็ไม่ได้ทำให้ความเชื่อเรื่องแกนจางหายไปจากสังคมอีสาน เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคม ความเชื่อเรื่องแกนจึงสามารถดำรงอยู่ควบคู่ไปกับสังคมอีสานที่มีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง แม้ว่าอาจส่งผลเสียต่อแก่นแท้ของความเชื่อ แต่ก็มีผลดีในการอนุรักษ์และการประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดค่านิยมใหม่ ทำให้ความเชื่อเรื่องแกนไม่เป็นที่ตาย หรือหายไปจากการรับรู้ของคนอีสาน แต่มีการวนเวียนอยู่ในสำนึก トラบเท่าที่คนในสังคมอีสานยังให้ความสนใจ ในฐานะวัตถุดิบสำคัญทางวัฒนธรรมที่สามารถนำกลับมาผลิตซ้ำ หรือประกอบสร้างใหม่ ความเชื่อเรื่องแกนจึงยังคงแทรกอยู่ในวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนอีสานที่ไม่อาจแยกขาดจากกันได้

References

- Chaiyakandha, S. (2014). *ผู้ไทลูกเถา ภาค 2 สืบค้นรากเหง้าผู้ไทนานาชาติจากนิทานพญาเถา* [Phutai Thean Volume 2 Searching for the Root of International Phutai from Phaya Thaen's Tales]. Bangkok: Tathata Publication Company Limited.
- Chotikunta, P. (1988). *นิยายปรัมปราเรื่องเถา: วิเคราะห์ความเชื่อตามพงศาวดารล้านช้าง* [The Origin Myth of Thaen: An Analysis of a Belief in Lan - Chang Guardian Spirit]. (Master of Arts, Department of Sociology and Anthropology, Graduate School, Chulalongkorn University).
- Daorueang, N. (2019). เจ้าพ่อศรีนครเตากับปฏิบัติช่วงชิงการให้ความหมายในพิธีกรรมและงานเฉลิมฉลองในช่วงหลังทศวรรษที่ 2540 - 2560 [God Srinakhontao and Scrambling the meaning to Rituals and Celebrations after 1997 - 2017]. ใน *โครงการจัดประชุมวิชาการระดับชาติเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 13 เรื่อง ภูมิภาคนิยม และท้องถิ่นนิยมสมัยใหม่ในโลกไร้พรมแดน* [The 13th Humanities Research Forum in Thailand: New Regionalism and Localism in the Borderless World] (188 - 206). Mahasarakham: Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University.
- Dhammawatra, C. (n.d.). *พงศาวดารแห่งประเทศลาว* [Chronicle of Lao]. (The Research Institute of Northeastern Arts and Culture, Srinakharinwirot University, Mahasarakham).
- Dhammawatra, C. (2012). ตำนานในกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว: ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับบริบททางสังคม [Myths in the Tai - Lao Ethnic Group: The Relationship Between Myth and Social Context]. *Journal of Art and Culture Studies, Research Institute of Northeastern Art and Culture, Mahasarakham University*, 1(1), 36 - 55.

- Jarenpait, T. (2016). ผีและอำนาจ ผ่านความเชื่อเรื่องผีของชาวไทยทรงดำ ตำบลพันเสา อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก [Ghosts and Power: Through Ghosts Believing of Thai Song Dum, Tambon Pun Sao, Bang Ra Gum, Phitsanulok]. *Ratchaphruek Journal*, 14(2), 67 - 74.
- Kaewpiluek, P. (2009). *การจัดการงานประเพณีบุญบั้งไฟขององค์การบริหารส่วนตำบลนาคำ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย* [Manarement of BamBoo Rocket Festival in Na Kham Sub District Administrative Organization, Kham Khuean Kaeo Distict, Yasothon Province]. (Master of Public Administration in Local Government, College of Local Administration, Khon Kaen University).
- Kurusapa Business Organization. (1963). *ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2* [Annals Vol 2]. Bangkok: Suksapanpanit.
- Leesuwan, V. (2010). *นามานุกรมเครื่องจักรสาน* [Dictionary of wicker]. Bangkok: muang boran press.
- Michanthi, S. (1997). *การควบคุมทางสังคม : ศึกษาวิเคราะห์เฉพาะกรณีวัฒนธรรมจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน* [Social Control : Study and Analysis Cultural Cases from Isan Folk Literature]. (Research grant from The Office of National Culture Department, Ministry of Education).
- Nisasoka, R. (2014). *การเปลี่ยนแปลงประเพณีบุญบั้งไฟสู่กระบวนการกลายสินค้า กรณีศึกษา ประเพณีบุญบั้งไฟหมู่บ้านไผ่ ตำบลกลางใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา* [A Transformation of the Bun Bangfai Rocket Festival into the Process of becoming a Product : A Case Study Ban Phai Village, Klang Yai Sub - district, Khueang Nai District, Ubon Ratchathani Province]. (Degree of Bachelor of Arts (Department of Anthropology) Faculty of Archaeology, Silpakorn University).

- Phomwongsa, U. (1958). *ประวัติศาสตร์ลาว* [History of Lao] (Desuankok, C. Translator). (Department of History and Archaeology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University).
- Phutha, P. (2013). *ความเป็นมาคนอีสาน* [Isan history] (6th ed.). Bangkok: Sukkhapabjai.
- Potila, K. (2012). *การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลความเชื่อเรื่องผีปอบที่มีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษา บ้านดอนยานาง จังหวัดกาฬสินธุ์* [The Analytical study of the Influence of the Belief in Phee Pob Associated with Buddhist Rituals: A Case Study of Don ya nang Village, Kalasin Province]. (Master of Arts, Buddhist Studies, Graduate School, Mahachula longkornrajavidyalaya University).
- Potiwan, P. (2016). กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผีอีสาน [Social Space Construction of Spirit's Isan]. *Journal of Cultural Approach*, 17(32), 100 - 110.
- Prapasiri. (1935). *วิเคราะห์เรื่องเมืองไทเดิม* [Analyze the Ancient Tai City] (Printed as a memorial for the cremation of Mr. Li Sathiyankoses). Phra Nakhon: Thaprachan Printing Press, Thaprachan.
- Punnothok, T. (2003). *วรรณกรรมภาคอีสาน* [North - Eastern Thai Literature] (3rd ed.). (The Department of Thai and Oriental Languages, Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University).
- Rittidet, P. (2001). แถน: ฟ้าไขประตูน้ำ [Thaen: Sky unlocks dam]. *Journal of Language and Culture*, 20(1), 92 - 97.
- Saenpuran, P. (2011). *ความเชื่อเรื่องพระยาแถนของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมกลุ่มวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคอีสาน* [The Belief to Thaen of genealogies in the native society and culture of Isarn]. (Research grant from Culture Center and Office of Alumni Affairs, Khon Kaen University).

- Saenpuran, P. (2012). ความเชื่อเรื่องพระยาแถนของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมกลุ่มวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคอีสาน [The belief to Thaen of Thai - Lao genealogies in the native society and culture of Isarn]. *Humanities & Social Sciences Journal*, 29(4), 21 - 40.
- Sattayawatthana, C. (2018). *ด้า แถน กำเนิดรัฐไท สาธารกรากต้นตอ คนไท ชุมชนไท - ลาว และความเป็นไท / ไต / ไทย / สยาม* [Dam, Thaen, Tai State, Root of Sao Rok Rak, Tai People, Tai - Lao Community, and Tai/Tai/Thai/Siam]. Bangkok: Chonniyom.
- Sriruksa, K. (2010). เถียงนา: รูปแบบและการใช้งานในวัฒนธรรมข้าวของชาวนาอีสาน [Isaan Hut: Form and Functions in rice culture of Isan farmer]. *Journal of Fine and Applied Arts Khon Kaen University*, 2(2), 45 - 62.
- Stuart - Fox, M. (2010). *ประวัติศาสตร์ลาว* [A History of Laos] (Vinyaratn, C. (Translator). Bangkok: Printed by Toyota Foundation Thailand.
- Thepsimuang, M.B. (2011). *ความเป็นมาของชนชาติลาว เล่ม 2 อาณาจักรล้านช้างตอนต้น* [History of the Lao Civilization and the Beginning of Lan Chang Kingdom Volume 2] (Phutha, P. Translator). Bangkok: Sukkhapabjai.
- Wichat, S. (2009). *การศึกษาเปรียบเทียบและวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระเจ้าในศาสนายูดาห์กับความเชื่อเรื่องพระยาแถนในกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว* [A Comparative Study and Analysis of Belief in God of Judi Religion and in Phayatan of Ethnic Group Thai - Lao]. (Master of Art Thesis in Philosophy, Graduate School, Khon Kaen University).
- Wirawong, M.S. (1997). *ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ: ประวัติศาสตร์ลาว* [Arts and Cultures, Special Edition: Lao History] (Premchit, S. Translator). Bangkok: Matichon Public Company Limited.

- Wongthes, S. (2019, February 15). *ขวัญ จับต้องไม่ได้มองไม่เห็น ความเชื่อมากกว่า 3,000 ปี มาแล้ว* [Khwan intangible, invisible, belief more than 3,000 years ago]. Retrieved February 22, 2021, from https://www.matichon.co.th/prachachuen/daily-column/news_1364834.
- Worahan, S. (2018). บทสวดในพิธีศพของชาติพันธุ์ไทดำใน ส.ป.ป. ลาว: ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และการสื่อความหมาย [The Chanting Text in the Funeral of the Ethnic Tai dum in Lao People's Democratic Republic: Beliefs, Traditions, Rituals, and Meanings]. *Rommayasan Academic Journal*, 16(1), 513 - 527.